

*Івацшин Ольга***ТЕНДЕНЦІЇ ТА НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ
ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ НАУКИ ХХ-ГО СТ.**

Робота присвячена проблемі розвитку термінологічної діяльності протягом ХХ століття і на сучасному етапі, що є надзвичайно важливим для кожного покоління термінологів. Дослідження діяльності термінологічних шкіл та вивчення робіт відомих термінологів минулого і сучасності показують, що незважаючи на те, що предметні знання певних галузей науки і термінології різняться у багатьох аспектах, їхні термінологічні системи мають багато спільного. Узагальнення досвіду термінологічних шкіл та їх представників і пошук універсальних завдань та шляхів їх вирішення в різні часи є важливими принципами термінологічної роботи.

Ключові слова: термінологія, термінологізнавство, термінолог, термінологічна система, термінологічне дослідження, термінотворення.

Грунтовне вивчення термінознавчих проблем вимагає дослідження кола питань, пов'язаних з усвідомленням їх історичних витоків та розумінням взаємозв'язку наукових даних сучасного стану цієї царини знань з результатами попередніх здобутків як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Як наголошував Т. Канделака, питання термінології – це не лише національно-історична, а й інтернаціональна проблема історії світової науки, історії цивілізації та пошуків взаєморозуміння між народами [4]. Ця точка зору відомого термінолога Т. Канделака знаходить підтвердження і в сучасних працях, зокрема у Х. Пічт, яка зазначає, що передумовою співпраці між термінологами різних країн є трансфер знань, який успішно здійснюється, передусім завдяки належному рівню розвитку термінології, яка відображає основні поняття тієї чи іншої галузі [8].

Проблема історичного розвитку термінологічних досліджень, в основі яких знаходиться розвиток знань про терміни та їх дослідження, є вагомим для кожного покоління термінологів. На сучасному етапі, який характеризується інтенсивним розвитком багатьох галузей науки і техніки у світі, проблема набуває особливої актуальності, дозволяючи підвести підсумок уже здобутих за певний зріз часу результатів,

порівняти їх з існуючими та окреслити на основі цього підґрунтя завдання та напрямки діяльності на майбутнє.

Коріння термінологічної діяльності сягають своєї давнини, проте становлення термінознавства як галузі науки відбулось на початку ХХ-го ст. До цього багато в чому спонукала робота із стандартизації термінології, яка розпочалася ще до 1-ої світової війни та набула інтенсивного розвитку у післявоєнний період. Одночасно з виникненням міжнародних організацій із стандартизації були засновані міжнародні установи, що здійснювали термінологічні дослідження. Такі відомі термінологи, як Е. Вюстер [9] та Х. Фельбер [7] тісно співпрацювали з міжнародними організаціями із стандартизації. Міжнародні термінологічні установи на той час знаходились в Австрії у складі Австрійської організації стандартів, яка виконувала роль генерального розпорядника в міжнародній термінологічній діяльності, та в Канаді при канадському уряді.

У 20-30 рр. ХХ ст., у зв'язку із значним на той час технічним прогресом, розвитком промисловості в більшості країн, створенням нових галузей науки та техніки, формуються термінологічні системи мов. Термінологія стає актуальним об'єктом лінгвістичних досліджень. У ці роки створюються три термінологічні школи: Празька, Віденська, Радянська.

Термінологічні праці були написані не лише лінгвістами, але й фахівцями, які у своїй практичній діяльності зіштовхнулись із недосконалістю технічної термінології. У 1931 р. вийшла у світ стаття Д. Лотте "Чергові завдання науково-технічної термінології", в якій зазначалося, що стан технічної термінології створює серйозні перешкоди на шляху технічного прогресу, оскільки рівень розвитку різних конкретних термінологій не відповідає значному росту науки і техніки [6]. У 1936 р. була опублікована монографія Е. Дрезена, в якій він наголошував, що призначення терміна полягає у відтворенні в свідомості людини по можливості повнішої уяви про об'єкт науки чи техніки з усіма його властивостями та якістьми [2].

Значну роль у розвитку термінознавства як науки відіграла робота Г.О.Винокура "Про деякі явища словотворення в російській технічній термінології" [1]. Саме Г.Винокуру належить заслуга постановки питання про лінгвістичну роль терміна, природу і організацію термінологій, співвідношення між номенклатурою і термінологією – тих

питань, які і на сьогоднішній день знаходяться у фокусі термінологічних досліджень.

Міжнародна співпраця фахівців, причетних до термінологічної діяльності розпочалась ще у 18 ст., та лише після II-ої світової війни виникла необхідність створення умов для організованого розвитку та координації термінології різних країн світу. Цікаво зазначити, що серед тих, хто першими сприяли створенню міжнародної координуючої установи з питань термінології були перекладачі, тобто користувачі термінологією, котрі практично почали відчувати труднощі в зв'язку з постійно зростаючою кількістю термінів в умовах швидкого розвитку науки та техніки. На початку 1949 р. міжнародна організація ЮНЕСКО запропонувала створити Міжнародне Термінологічне Бюро.

У 50-60 рр. термінологічні проблеми досліджували О. Ахманова, В. Виноградов, Т. Канделаки, Е. Курилович, А. Реформатський, Е. Скороходько, Х. Филлмор, У. Флад, П. Гуірауда, Дж. Хеллер, Р. Холл, Х. Марчанд, Д. Свансон та інші лінгвісти. Як зазначав Т. Канделаки, одним із завдань термінознавства на той час було визначення: а) її методологічних принципів; б) її об'єкта; в) основних понять; г) всіх основних її розділів, їх змісту, субординації і взаємного зв'язку [4].

Саме в середині 50-х років гостро постало питання про необхідність розширення термінологічних досліджень, що, у свою чергу, викликало зміни у розвитку термінології спеціальних областей знань. Термінологія стає предметом як традиційної, так і прикладної лінгвістики. А з 1956 р. після II-го Конгресу Міжнародної федерації перекладачів у Римі розпочалось обговорення питання про заснування міжнародного центру наукової та технічної термінології.

Значна увага приділялась культурі мови в технічних та наукових документах; особливе значення отримала проблема створення максимально повного зібрання термінів різних галузей знання в рамках автоматизованого фонду – системи автоматизованих картотек, що вміщали текстові, словникові, граматичні джерела цих мов. Але центральною проблемою для лінгвістики залишалось питання про природу і семантико-граматичну організацію терміна.

У 60-их роках міжнародна організація ЮНЕСКО затвердила програму під назвою "Інформаційна система Об'єднаних націй з питань науки та техніки", котра на міжурядовому рівні заохочувала та підтримувала співпрацю в галузі обміну науковою та технічною інформацією між національними, регіональними та міжнаціональними

установами. В 1967 р. Європейське консульство заснувало робочу групу з термінології з метою створення Європейського центру з термінологічної проблематики, який повинен був допомагати у розв'язанні проблем навчання фаховим мовам.

В 70-80-х рр. термінологічні дослідження продовжили В. Акуленко, І. Білодід, І. Волкова, А. Герд, В. Данишенко, Т. Кияк, В. Лейчик, А. Мойсеев, Р. Піотровський, А. Суперанська, У. Ашбі, Х. Фелбер, У. Недобіт, Г. Рондео, Е. Вюстер та інші вчені у чотирьох основних напрямках:

- 1) лінгвістичний опис природи терміна і організація термінології;
- 2) автоматизовані (з використанням обчислювальної техніки) методи аналізу термінологій;
- 3) аналіз термінологій з метою конструювання мови для сучасних інформаційних систем;
- 4) стандартизація науково-технічної термінології.

Термінологічні питання посідали значне місце у цій програмі. ЮНЕСКО активно підтримувало термінологічну діяльність фахівців. Обговорювався проект про заснування агенції міжнародного комітету з координації термінологічної діяльності. В результаті проведених досліджень було оголошено рішення про створення міжнародного центру термінології, здатного задовольняти потреби зацікавлених груп користувачів. З метою запобігти заснуванню різних центрів у різноманітних міжнародних організаціях ЮНЕСКО запропонувала рішення, прийнятне для всіх зацікавлених. Активну термінологічну діяльність в Європі продовжував здійснювати на той час австрійський вчений Є. Вюстер, завдяки зусиллям якого при підтримці ЮНЕСКО та Австрійського інституту стандартизації у 1971 р. було засновано Міжнародний інформаційний центр термінології (INFOTERM) у Відні, здійснював свою діяльність на міжнародному рівні. У 1971-1979 рр. Центр зосередив свою діяльність на інформаційній та документаційній діяльності в галузі термінології точних наук та нових технологій, особливо в питаннях стандартизації термінології. Центр установив контакти з кількома сотнями партнерів через комп'ютерну мережу. Розпочалася нова ера у розвитку термінологічних систем Європи. У 1980 р. вийшов у світ перший випуск журналу "Новини термінологічної комп'ютерної мережі", створений Центром у співпраці з генеральним директором термінології та документації перекладацького бюро Департаменту секретаріату США та Канади. Цим було закладено основи

фундаментальних термінологічних досліджень, активізовано вивчення методів навчання термінології різноманітних галузей науки та техніки, почалось створення ринку термінологічних баз даних. У 1987 р. засновано Німецьку термінологічну асоціацію, у 1988 р. – Японську термінологічну асоціацію, в 1991 – Італійську асоціацію термінологів, а, згодом, у 1992 р. – Технічний комітет стандартизації науково-технічної термінології в Україні (Українське термінологічне товариство було засноване у 2000 р.)

Швидкий розвиток термінологічної діяльності в різних країнах світу у 80-90 рр. та зростання міжнародної співпраці у цій галузі зумовили активізацію науково-практичної роботи термінологів, публікацію результатів термінологічних досліджень та укладання термінологічних тлумачних і перекладних словників. Тоді є започатковано створення банку термінологічних даних, проведення міжнародних термінологічних конгресів та симпозіумів (1985 р. – симпозіум у Австрії, 1988 р. – конгрес у Німеччині, 1991 р. – міжнародна наукова конференція в Україні у Чернівецькому державному університеті, 1992 р. – у Львівському політехнічному інституті, 1994 р. – конференція у Китаї, 1998 р. – конгрес у Канаді тощо), організовано системи термінологічного навчання (1993 р. – проведено термінологічні курси в Китаї, Південній Африці, Італії, Аргентині, Венесуелі, Бразилії).

Кінець ХХ-го – початок ХІХ-го століття характеризується так званім "термінологічним вибухом, який спостерігається майже в усіх мовах, супроводжується запровадженням великої кількості нових термінологічних одиниць" [3, с. 7], що зумовлено високим розвитком комп'ютерних технологій, сучасних комунікативних систем, зокрема розширенням наукового спілкування за допомогою Інтернету, швидким проникненням автоматизованих систем у найрізноманітніші галузі науки і техніки та зростанням можливостей обробки баз даних. Якщо в кінці ХХ-го століття у термінознавстві спостерігалось зосередження роботи на творенні національних систем термінів, то початок 21-го століття виділяється тенденцією до створення міжнаціональних термінів, які ведуть до порозуміння фахівців та вчених різних країн світу, що в свою чергу зумовлена прагненням до Європейської та світової інтеграції, вирішення проблем, особливо техногенного характеру, в масштабах усієї планети.

Серед сучасних термінологів активну термінологічну діяльність як національного, так і міжнародного характеру, здійснюють Л. Алексеева,

Б. Антіа, Т. Бадіа, М. Брекке, Г. Будін, Б. Врусяс, М. Гінзбург, Н. Годен'єлм, С. Грин'єв, В. Дубічинський, А. Дякова, Т. Кабре, Т. Кияк, І. Кочан, М. Кратко, З. Куделько, М. Лаур, В. Лейчик, К. Лорен, Л. Манерко, Й. Мікінг, В. Новодранова, Е. Оузер, Л. Петрух, Н. Пілке, Х. Пічт, С. Райт, Б. Рицар, М. Роджерс, Р. Рожанківський, Е. Скороходько, Дж.-Н. Симон, Л. Симоненко, Ф. Стеурс, В. Татарінов, Л. Ткачева, Х. Фелбер, С. Феран Лараз, С. Шелов, К. Шмітц та ін.

На сьогоднішній день увагу дослідників привертають як проблеми теоретичних засад термінології, взаємовідносин між термінознавством, лінгвістикою та філософією, так і проблеми, пов'язані із застосуванням результатів теоретичних досліджень у практиці міжнародного спілкування, укладання термінологічних словників та банків баз даних, вирішенні проблем стандартизації та гармонізації термінологічних систем, поєднання традиційних та інноваційних процесів їх розвитку в умовах глобалізації та інтеграції наукових і виробничих сфер діяльності людини.

Діяльність сучасних термінологів здійснюється в напрямку дослідження когнітивних аспектів в термінознавстві, спрямованих на досягнення комунікативних цілей. Значне місце відводиться питанням термінотворення та деривації у зв'язку з необхідністю досягнення цілі гармонізації термінології в умовах глобалізації світу. З цим тісно пов'язана комп'ютерна обробка інформації, впорядкування та систематизація термінологічних одиниць різних галузей знання на основі здійснення структурно-семантичної класифікації та типологізації за допомогою зіставного, дистрибутивного, комбінаторного та статистичного методів аналізу з метою опису загальних та специфічних рис різних терміносистем, виявлення термінологічних універсалій, а також розробки загальних принципів упорядкування термінології, що має вихід на укладання тлумачних та перекладних галузевих словників, теорію і практику перекладу спеціальних текстів.

Ми поділяємо думку Т. Кияка про те, що кількість термінів-інтернаціоналізмів у сучасній мові науки і техніки буде, безумовно, зростати, що відображає тенденції міжнародного кооперування, інтеграції багатьох галузей, об'єднання зусиль вчених та фахівців різних країн з метою високоефективного обміну досвідом та професійної комунікації [5, с. 9].

Підводячи підсумок, наголосимо, що системи термінів дають можливість розмежовувати окремі наукові дисципліни, які в своїй

сукупності складають науку загалом, та розглядати об'єкт дослідження з різних позицій. Впорядкована термінологія не лише підводить підсумок і відображає найпрогресивнішу систему понять, а й набуває прогностичних властивостей, служить інструментом для подальшого розвитку науки.

Загальна теорія термінології як особлива дисципліна, узагальнює досвід термінологічної роботи, допомагає створенню та вдосконаленню термінологічних систем окремих дисциплін, виявляючи риси, властиві будь-якому терміну, відокремлюючи їх від рис, притаманні термінам індивідуальних предметних полів або термінам суміжних дисциплін.

Дослідження діяльності термінологічних шкіл в історичному розвитку та вивчення праць відомих термінологів минулого та сучасності показують, що хоча предметні знання деяких галузей науки та техніки характеризуються значними відмінностями, терміносистеми, які обслуговують їх, мають ряд загальних рис, оскільки формуються із лексичного матеріалу тієї мови, якою розмовляють вчені, які її створюють, з використанням певних логічних закономірностей. Наші спостереження підтверджують, що загальні риси, характерні термінології різноманітних галузей знань у різні часові зрізи, заслуговують спеціального вивчення, оскільки питання побудови термінологічних систем неминуче виникають у роботі будь-якого термінолога, а отже, потребують комплексного розв'язання. Дослідження термінології окремих галузей ґрунтуються, перш за все на законах загального термінознавства. Завданням сучасного термінознавства є вивчення можливостей різноманітних мов для побудови термінологічних систем, співвідношення їх з інтернаціональними елементами та вивчення доцільності розвитку окремих систем у напрямку націоналізації та інтернаціоналізації, іншими словами – локалізації та глобалізації термінологічних процесів. Узагальнення досвіду дослідників та шкіл, пошуки універсальних завдань та шляхів їх вирішення у різні часи – важливі принципи термінологічної роботи, які залишаються актуальними на сьогоднішній день, і, безумовно, не можуть утратити свою актуальність у майбутньому, оскільки саме вони є фундаментом у побудові знань про терміни.

Література

1. Винокур Г. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии // Труды Моск. ин-та истории философии и литературы: Сб. статей по языковедению. – 1939. – С. 3-54.
2. Дрезен Э. Интернационализация научно-технической терминологии. История, современное положение и перспективы. – Москва – Ленинград: Стандартгиз, 1936. – 100 с.
3. Д'яков А., Кияк Т., Куделько З. Основи терміноутворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти – К.: Вид. дім "KM Academia", 2000. – 218 с.
4. Канделаки Т.Л. Программа по курсу "Основы научно-технической терминологии". – М.: Московский полиграфический ин-т, 1968.
5. Кияк Т. Українська термінологія як фактор державності української мови // Вісник ЛНУ: Проблеми української термінології. – Львів, 2000. – № 402. – С. 5-13.
6. Лотте Д. Очередные задачи научно-технической терминологии. – М., 1931.
7. Felber H. Standartization of Terminology. – Vienna, 1976. – 12 p.
8. Picht H. Introduction to "Comparison of the theoretical foundations of terminology in Eastern Europe and Western Countries" colloquia // The 14th European Symposium on Language for Special Purposes, 2003. – P. 72.
9. Wuster E. Einführung in die allgemeine Terminologielehre und terminologische Lexikographie. – Wien: International centre for Terminology (Infoterm), 1985. – 214 S.

Vivshchyn Olha. Tendencies and Trends of Terminological Activity Development in the 20th Century and Contemporaneity. The paper is dedicated to the problem of the development of terminological activity in the 20th century and nowadays which is important for each generation of terminologists. The research of the activity of terminological schools and the study of papers written by famous terminologists of the past and the present times show that, in spite of the fact that the subject field knowledge of certain branches of science and technology is characterized by an amount of differences, their terminological systems have a lot in common. Generalization of the experience of schools and their representatives, and search for universal tasks and ways of their solution in various times are important principles of terminological work.

Key words: terminology, terminological study, terminologist, terminological system, terminological investigation, term formation.